

Inhoud

DEEL 1 STAD VAN DUISTERNIS	11
Hoofdstuk 1 De ondergang	13
Hoofdstuk 2 Frankrijk redden	21
Hoofdstuk 3 De veertiende	31
Hoofdstuk 4 Dagjesmensen	39
Hoofdstuk 5 Zomerspionnen	43
Hoofdstuk 6 Gevleugelde overwinning	51
DEEL 2 LEGERS VAN DE NACHT	61
Hoofdstuk 7 In opdracht van de dokter	63
Hoofdstuk 8 Avenue Boche	73
Hoofdstuk 9 Het schaduwspel	83
Hoofdstuk 10 Nummer 11	89
Hoofdstuk 11 De laatste zomer	101
Hoofdstuk 12 De laatste metro	115
DEEL 3 NACHT UND NEBEL	127
Hoofdstuk 13 Gasten van het Derde Rijk	129
Hoofdstuk 14 De aanslag, 20 juli 1944	143
Hoofdstuk 15 Ave Maria	151
Hoofdstuk 16 Dagen van glorie	165
Hoofdstuk 17 Nacht und Nebel	179
Hoofdstuk 18 Neuengamme	187
Hoofdstuk 19 Redding	193

DEEL 4 NA DE VAL	203
Hoofdstuk 20 Een dag in mei	205
Hoofdstuk 21 In dienst van Zijne Majesteit	211
Hoofdstuk 22 Gerechtigheid	219
Epiloog Les Invalides	225
Dankbetuiging	229
Bibliografie	231
Over de auteur	237
Noten	239

Hoofdstuk 1

De ondergang

Een granaat ontplofte. Scherven troffen een jonge soldaat. Hij viel op de grond. Het duurde niet lang of verpleegsters met het middelbare schoolaccent van de oostkust van de Verenigde Staten die als vrijwilligster werkten in het American Hospital van Parijs, hielpen de jongeman een geïmproviseerde operatiekamer in. De noodoperatie vond plaats in de elegante balzaal van een casino in Fontainebleau, vijftien kilometer ten zuiden van Parijs. Een lange man met dik donker haar, blauwe ogen, borstelige wenkbrauwen, grote maar vaardige handen en het gezicht van een bokser stond al gauw naast de verbijzelde zijkant van het lichaam van de jongeman. Zijn naam was dokter Sumner Jackson, een zesenvijftigjarige Amerikaan, hoofdchirurg van het American Hospital van Parijs.

Sumner onderzocht het been van de jongeman en besloot dat er maar één mogelijkheid was. Het zou eraf moeten. Hij had een zaag nodig. Het zou geen gemakkelijke operatie worden bij het weinige licht in het casino. Een paar minuten later lag de zwaargewond geraakte jongeman op een roulettetafel terwijl Sumner voorbereidingen trof om het been te amputeren door zorgvuldig de bloedstroom door de aderen af te snijden. Als Sumner een vergissing maakte, kon de jongen doodbloeden.

Sumner pakte een scalpel en sneed door de spieren van de jongen en legde het bot eronder bloot. Met een boogzaag sneed hij door het bot en vijlde de ruwe kanten glad voordat hij voorzichtig lappen spier en huid over de stomp legde. Het was erg nauwgezet werk dat grote zorgvuldigheid en concentratie vergde bij het slechte licht en Sumner was heel trots op zijn vaardigheid. Hij was een voortreffelijke slagveldchirurg – zonder meer de beste van zijn generatie – met een enorme ervaring, doordat hij een groot deel van de vorige oorlog had besteed aan pogin-

gen om kapotte jonge lichamen te repareren.² In 1916 had hij zich vrijwillig aangemeld bij het Britse Royal Army Medical Corps en was naar Vlaanderen gekomen met andere Amerikanen die zich ook niets aantrokken van de wens van de Amerikaanse president Woodrow Wilson om neutraal te blijven. Sumner werd ingedeeld bij een operatiekamer in de buurt van het slagveld bij de Somme waar ruim negentig procent van degenen die ‘over de muur gingen’ en Duitse posities aanvielen, sneuvelden of gewond raakten.³

Sumner had honderden jonge mannen geopereerd van wie de ledematen waren verscheurd door granaatvuur.⁴ Vijfentwintig jaar later was hij weer zijn best aan het doen om levens te redden, maar er was iets bijzonder verontrustends aan de aard van de verwondingen van de mannen in deze nieuwe oorlog. Er was maar één Duitse 88mm granaat voor nodig om tientallen manschappen te doden als die zich in open terrein bevonden. Hitlers moderne wapentuig was ontworpen om mensen in stukjes rondvliegend vlees te scheuren, om ze te veranderen in hamburgers. Sumner werkte de amputatie af en overtuigde zich ervan dat het been van de jongen zorgvuldig werd verbonden. Er was geen tijd om te rusten. Tientallen andere ernstig gewonde mannen lagen op hun beurt te wachten. Sumner werkte soms tot diep in de nacht – vaak naast een andere Amerikaanse arts, die Charles Bove heette. Ze zaagden, sneden, hechtten en probeerden zoveel mogelijk soldaten en burgers te redden. De gangen van het casino lagen vol met geopereerde mannen, patiënten die smekend om water vroegen of somber zwegen en zich overgaven aan de dood. Telkens als Sumner zijn rug rechte en een slok water of koffie nam, kon hij zien dat er nog meer op de baccarattafels waren gelegd om te wachten tot de zaag ook in hen werd gezet. Er lagen nog evenveel dringende gevallen op Sumner te wachten toen hij terugkeerde naar zijn basis, het American Hospital van Parijs, volgens zeggen het best uitgeruste van Europa, en waar hij sinds 1925 had gewerkt. Hij maakte de reis heen en terug in een witte ambulance met soms achter het stuur een jonge Amerikaanse vrijwilliger uit de hogere klassen die door de arbeiderswijken aan de rand van Parijs reed en dan door de duurdere en lommerrijke straten van Neuilly-sur-Seine.

Veel Parijzenaars konden zich geen mooiere lente herinneren. De kastanjes langs de Avenue Foch waar Sumner en zijn vrouw met hun twaalfjarige zoon op nummer 11 in een appartement op de begane

grond woonden, waren prachtig groen. Een lichte bries droeg de zoete geur mee van sering en lelietjes-van-dalen. Vanaf het ruime terras buiten zijn kantoor op de vierde verdieping van het hospitaal kon Sumner – als hij in staat was gesteld even te stoppen met opereren – de immense charme van de stad aanschouwen wanneer hij zich een paar minuten stond te ontspannen en dan meestal een sigaar of – vaker – een sigaret rookte.

Het uitzicht over Parijs dat zich voor Sumner uitstreckte, was schitterend. Een paar kilometer naar het zuidoosten rees de Eiffeltoren duidelijk in de verte op. Op de binnenplaats beneden stopten die hele maand mei ambulances met rinkelende bellen die terugkeerden van het front. Het onmogelijke gebeurde. Frankrijk begon ten onder te gaan. Iedereen die Parijs kon verlaten, deed dat. Velen van zijn Amerikaanse collega's in het ziekenhuis, sinds 1910 een centrum van expats en van veel van zijn rijke burens op de Avenue Foch, onder wie verscheidene Joden, waren al gevlucht.

Sumner had de opkomst van het fascisme in Europa meegemaakt, had gezien hoe zwak de Europese democratieën waren en hoe de door hem verachte Hitler tevreden werd gehouden.⁵ Hij was er de vorige herfst na het uitbreken van de oorlog van overtuigd geweest dat de Verenigde Staten zich weer zouden aansluiten bij hun bondgenoten uit de vorige oorlog om Duitsland op zijn plaats te zetten. Hitler zou tot staan worden gebracht. Sumner kon niet geloven dat Amerika neutraal zou blijven en dat het Europa nogmaals te gronde zou laten gaan.⁶ Maar nu werd zijn ergste vrees bewaarheid.

Veertien dagen eerder was Europa ontploft, toen de nazi's in het westen een groot voorjaarsoffensief begonnen. Sinds 10 mei 1940 had Sumner krantenkoppen gelezen die met de dag onheilspellender werden. De Wehrmacht was met een schijnbaar niet te stoppen kracht door België, Nederland en Noord-Frankrijk gestormd. Hitlers legers stonden op nog geen honderdvijftig kilometer van Parijs. De Fransen waren op terugtocht, de natie was de moed aan het verliezen leek het wel, en het onvoorstelbare was zich aan het voltrekken. Sumner wist dat het nu niet langer een kwestie was van dat Frankrijk zou worden verslagen – maar wanneer?

De uren die Sumner niet sliep, werden helemaal in beslag genomen door het opereren van ernstig gewonde jonge mannen. Als hij de tijd

kreeg om zijn voorhoofd af te vegen, een grote slok koffie te drinken en aan een sigaret te trekken, terwijl hij vanaf zijn terras naar het zuiden staaarde, moest hij onwillekeurig denken aan zijn tweeënvijftigjarige vrouw en hun jonge zoon Phillip in hun huis aan de Avenue Foch, op een paar kilometer van de Eiffeltoren gelegen.

Na eenentwintig jaar huwelijk was Sumner nog steeds dol op zijn in Zwitserland geboren vrouw Charlotte Sylvie Barrelet de Ricou, die Sumner altijd Toquette noemde. Ze was tenger, had lichtbruin haar en de gespierde bouw van een enthousiast tennisster. Ze pochte soms dat ze ooit Suzanne Lenglen had verslagen toen ze jong was, en dat was met eenendertig titels de beste Franse tennisster van haar tijd. Na de vorige oorlog had Sumner haar mee teruggenomen naar New England in de Verenigde Staten, maar ze was daar zo vreselijk ongelukkig en miste Parijs en haar familie zo erg, dat ze ziek werd. ‘Het is óf ik óf Amerika,’ eiste ze ten slotte.⁷ Sumner koos voor haar, gaf een goede baan in een ziekenhuis in Philadelphia op en keerde terug naar Parijs waar hij gedwongen was jarenlang Frans te studeren en tot zijn grote ergernis eindeloos veel examens af moest leggen voordat hij in Frankrijk zijn beroep als arts mocht uitoefenen. In feite moest hij zes of zeven jaar medische studie overdoen. Uiteindelijk was hij in staat om op vijfendertigjarige leeftijd weer een inkomen te verdienen als arts.⁸

Toquette was dat offer echter meer dan waard geweest. Ze was de jongste van de zes kinderen van een succesvolle Zwitserse advocaat en had een opmerkelijk sterke wil. Sumner had ook erg veel bewondering voor haar moed en volharding. Ze had van het Rode Kruis een onderscheiding gekregen voor de vier jaar die ze tijdens de Eerste Wereldoorlog had doorgebracht in bloederige operatiekamers. Ze deelde zijn overtuiging dat je in een beschaafde maatschappij moest geven, en niet alleen mocht nemen. Hij had haar voor het eerst ontmoet toen ze in 1916 als een pittige achtentwintigjarige verpleegster naast hem had gewerkt in een ziekenhuis aan de Rue Piccini in Parijs. ‘Ik kuste jouw moeder voor het eerst,’ vertelde Sumner zijn zoon vrolijk, ‘in een linenkast in de Rue Piccini... Het was een erg lange kus.’⁹

Toquette had gevoel voor humor, sprak vlekkeloos Engels en ontdekte al snel dat de even kordate Sumner ook van zwemmen, zeilen en tennissen hield. Algauw was de eenendertigjarige Sumner – die zij Jack noemde – haar serieus het hof aan het maken en kwam hij vaak op

bezoek bij haar familie in Enghien-les-Bains, een betere voorstad van Parijs. Noch Toquette noch haar familie had veel overreding nodig en in november 1917 trouwde het stel vanuit haar ouderlijk huis in Enghien. Ruim een decennium later werd op 10 januari 1928 in het American Hospital hun zoon Phillip geboren die door iedereen Pete werd genoemd. Phillips geboorte, toen Toquette al negenendertig was en ze eigenlijk alle hoop om zwanger te raken had opgegeven, vormde de aanleiding voor een ruig feest waarop verschillende flessen Bollinger 1921 champagne werden gedronken om de komst van de nieuwe wereldburger te vieren.

Sumner en Toquette waren dol op hun enig kind dat opgroeide in het zeer duidelijke besef dat zijn ouders erg veel van elkaar hielden. Toquette deed alles wat ze kon om Sumner gelukkig te maken, omdat ze absoluut niet wilde dat hij ooit spijt zou krijgen van zijn beslissing om zijn familie in de steek te laten (hij had een heel goede band met zijn broer Daniel en zijn zus Freda) en een leven in Amerika te verruilen voor een leven in Frankrijk. Toch hadden Sumner en Toquette na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september van het voorgaande jaar weer moeten besluiten of ze in Europa zouden blijven of zouden vertrekken.¹⁰ Sumner had gedacht dat ze voor de veiligheid van Phillip beter naar Amerika konden vertrekken.¹¹ Maar Toquette had willen blijven. Het idee om in de Verenigde Staten te wonen vervulde haar weer met bijna evenveel angst als de naderende Duitsers.

Acht maanden later was Toquette nog even vastbesloten om in Parijs en in de buurt van haar familie te blijven. En Sumner zag zich nog steeds gesteld tegenover een heel moeilijke keus. Zou hij nog steeds doen wat zijn vrouw wilde? Of zou hij geen aandacht besteden aan haar wensen en zijn gezin mee terugnemen naar Amerika nu er nog tijd was om te ontsnappen?

Vlammen schoten richting de hemel. In de buurt van het Noord-Franse Amiens probeerde een ambulancechauffeur zich een weg te banen langs brandende gebouwen, terwijl hij omgevallen telefoonpalen, rotte paardenkarkassen en bomkraters ontweek die het trieste bewijs vormden van het onvoorstelbare geweld van Hitlers Blitzkrieg. Het was in de vroege ochtend van de 18e mei 1940, toen de beschaafd sprekende, tweeëndertigjarige Donald Coster, afgestudeerd aan Princeton, van-

uit de ambulance omhoog keek en golf na golf van Duitse vliegtuigen zag. Toen klonk het gefluit en gegil van vallende bommen. Stuka duikbommenwerpers met omgekeerde meeuwenvleugels vielen aan en lieten hun vijfhonderdponders vallen met een deken van zurige, misselijk makende dampen als resultaat. Coster bereikte een ziekenhuis in Châteaudun op het moment dat het bombardement zeer intens werd. Vreselijk bang zocht de vrijwillige ambulancechauffeur dekking in de kelder van het ziekenhuis.¹²

Na ongeveer een uur kwam er een eind aan het geluid van het bombardement. Er heerste een gespannen stilte. Coster wist dat de Duitsers in de buurt waren en Amiens naderden, dat bijna tweehonderdvijftig kilometer ten noorden van Parijs lag. Net als miljoenen Fransen had Coster geprobeerd te ontsnappen aan hun bliksemsnelle opmars. Daarom schulde hij nu in een kelder naast enkele tientallen artsen, verpleegsters en gewonde soldaten. De bommen begonnen weer te vallen. Deze keer klonken de explosies veel dichterbij. Voor Coster voelde het aan als 'stompen' tegen zijn borst. Het werd weer stil.¹³ Hij kon zijn hart snel horen kloppen en toen klonk het geluid van zware laarzen op straatkeien. Coster wachtte enkele minuten en verwachtte dat granaten in de kelder zouden worden gegooid. Hij stond op en klom via de trap de kelder uit.

Daglicht verblindde Coster toen hij uit zijn schuilkelder kwam en een binnenplaats op liep. Voor het eerst zag hij een Duitse soldaat. De soldaat van de stormtroepen hield zijn wapen gericht op een rij Franse gevangenen die tegen een muur stonden. Het waren burgers. De Duitser gaf de indruk alsof hij ze ging neerschieten.¹⁴ Coster zwaaide met zijn identificatiekaart naar de Duitser die zijn wapen meteen op hem richtte en op het punt stond de trekker over te halen toen iemand de soldaat luidkeels in het Duits smeekte Coster te sparen en hem in plaats daarvan naar zijn commandant te brengen.

Coster en een paar collega-ambulancebroeders liepen onder bewaking zo'n vijftig meter tot ze een grote kruising bereikten op de weg naar Amiens. Er klonk geronk van motoren en geratel van de rupsbanden van tanks. Een pantsercolonne trok de stad in – de punt van de nazispeer die doorstootte naar Parijs. In de geschiedenis van de oorlogvoering was er geen mobielere en sterkere legermacht ooit geweest en Coster keek er vol verbijstering naar. De colonne leek eindeloos lang te

zijn en reed heel snel. De tanks met hun zware wapens denderden voorbij met een snelheid van vijftien kilometer per uur, als tweeënhalve meter hoge stalen monsters die leken niet gestopt te kunnen worden. Ze werden gevolgd door pantserwagens die gecamoufleerde luchtdoelkanonnen voorttrokken waarvan de 20mm lopen naar de hemel wezen.¹⁵ Een tank rolde naar een barricade verderop in de straat, brak er met geweld doorheen en maakte brandhout van zware boomstammen. 'Met een schok van wanhoop,' herinnerde Coster zich, 'voelde je dat niets dat was uitgevonden door een mens, weerstand kon bieden aan dit onmenselijke monster dat half Europa al had platgewalst.'¹⁶

Een Duitse officier gaf Coster bevel te helpen in een nabijgelegen ziekenhuis en gewonden van het slagveld naar binnen te brengen. In een veld vol hoog gras lagen talloze Engelse doden te rotten in de zon met gezichten die paars en zwart waren. Er waren ook een paar nog levende mannen bij, bij wie de wonden al door gangreen waren aangetast. Zij knarsten met hun tanden terwijl ze om hulp riepen tussen tientallen dode en enorm opgeblazen koeien. De stank was misselijk makend. Driehonderd Britse soldaten waren doorzeefd met de mitrailleurkogels van de tanks. Nog geen dertig hadden het overleefd.

Een Duitser kwam aanlopen terwijl Coster de gewonden hielp. Hij dacht dat Coster een Britse soldaat was, omdat hij zich vergiste in diens uniform en pakte zijn handschoenen weg. Coster probeerde ze stom genoeg terug te pakken, waarop de Duitser snel zijn pistool trok en op zijn maag richtte.¹⁷ Coster wees op de band om zijn arm waarop het symbool van de American Field Service stond, een vrijwillige ambulance-eenheid.

'Amerikanisch,' zei Coster.

Tot Costers verrassing sprong de Duitse officier in de houding, saluëerde Coster, schudde hem de hand en vertrok toen zonder nog een woord te zeggen. Andere Duitse soldaten in de buurt spraken met Coster. Ze bekeken Amerikanen met verbaasde minachting en dat gold vooral president Roosevelt, een weifelende praatjesmaker in vergelijking met hun glorieuze, doortastende Führer. Eén van hen zei: 'We zien nooit iemand van jullie aan onze kant.'¹⁸

Er was meer goed nieuws van het front... voor de Duitsers. Na opgerukt te zijn door zuidelijk België waren de Duitsers de Maas overgestoken en bij Sedan door de Franse frontlinie gebroken. De geallieerden

waren gedwongen zich terug te trekken op de haven van Duinkerke. Een ramp dreigde. Niets leek de nazi-moloch te kunnen stoppen die op Parijs af denderde.